

Милош ЈАГОДИЋ
Филозофски факултет
Београд

НУФУСКО ПИТАЊЕ: ПРОБЛЕМ ЗВАНИЧНОГ ПРИЗНАВАЊА СРПСКЕ НАЦИЈЕ У ТУРСКОЈ 1894-1910.*

Апстракт: Рад описује настојања српске дипломатије да од османских власти издејствује званично признање српске нације у Турској. У њему су изложене све фазе преговора који су о овом, тзв. нуфуском питању вођени у периоду од 1894. до 1910. године. Написан је претежно на основу необјављене архивске грађе српске провинцијенције.

Key words: nüfus, nüfus teskeresi, millet, Serbia, Serbs, Ottoman Empire.

Становништво Османског царства се званично није делило по националности него по вери, тј. по милетима. Православни хришћани у европским вилајетима Турске су крајем 19. века били сврставани у два милета: Бугар-милет (верници бугарске Егзархије) и Урум милет (верници Цариградске патријаршије). Српски милет није постојао, јер Срби нису имали своју националну цркву. Отуда српски народ у турским пописима није био евидентиран као посебан ентитет, што је отварало могућност за злонамерне интерпретације да Срба у Турској није ни било. Из тог разлога је дипломатија Краљевине Србије настојала да се у Цариграду избори за званично признавање српског милета. Циљ ове расправе је да покаже како су ти напори текли и како су се завршили.

У Турској је 1881. године започет попис становништва, први по модерним правилима државне статистике. Приликом пописивања, власти су издавале својим поданицима једну врсту идентификационог документа – нуфус тескеру. У њему су стајали лични подаци о свакој особи, између осталог и припадност одређеном милету. Без нуфус тескере никоме није било могуће да обави било какав посао са властима, на пример да наследи,

---

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Друштвене институције српског народа од 16. до 20. века: континуитет и дисконтинуитет* (Ев. бр. 147015).

купи или прода имовину, тако да је поседовање ових својеврсних „личних карата“ било неопходно.¹ Ниједном Србину у Турској, међутим, у нуфус тескери није могло да буде уписано да припада српском милету, јер такав милет није постојао. Регистрација припадности одређеном милету је по свему судећи могла да зависи и од воље појединих кајмакама, мудира и нуфуз мемура. Другачије се не може објаснити чињеница да су приликом поменутог пописа, чији су резултати били објављени 1893, сви Срби у Приштинском, Новопазарском и Пећком санцаку и Призренској кази били евидентирани као Бугар милет, а у Пљеваљском санцаку као Урум милет. Логично би било да су сви буду означени као Урум, јер су сви били верници Цариградске патријаршије. У салнами Косовског вилајета за 1894. годину је забележена слична нелогичност. Јужно од Шар планине, у Тетовској кази, Скопском санцаку, Битољском и Солунском вилајету православни хришћани су били евидентирани и као Урум и као Бугар милет.²

Питање званичног признавања српске нације у Турској кроз издавање нуфус тескера са ознаком „српски милет“ нашло се у програму владе Светомира Николајевића, образоване у априлу 1894. На њему је, поред осталих проблема на релацији Београд – Цариград, имао да ради новоименовани посланик Краљевине Србије у турској престоници Владан Ђорђевић.³ Српско-турски односи су били размотрени на највишем нивоу приликом посете краља Александра Обреновића Цариграду у јуну 1894. Султан Абдул Хамид II му је тада експлицитно казао да ће жеља Србије у вези са нуфус тескерама тешко моћи да се оствари, будући да је противна законима Царства који познају само поделу становништва по вери, а не и по националности.⁴ Иако султанов одговор није уливао оптимизам, питање о званичном признању српске националности у Турској је остало отворено. Изнова је било покренуто две године касније. Будући да је источна криза изазвана покољима Јермена, упадима бугарских чета у Македонију и буну на Криту потресала Царство, Порта је под притиском европских сила,

---

¹ К. Н. Карпат, *Ottoman population 1830-1914. Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press 1985, 32.

² Исто, 134-144; *Документа о Рашкој области 1890-1899*, приредио М. Ф. Петровић, Београд 1997, бр. 199.

³ Програм је обухватао следећа питања: 1) Ратификација српско-турске конзуларне конвенције; 2) отварање српских школа у Македонији; 3) признање српске народности у Турској; 4) спасавање имања манастира Хиландара; 5) постављање Срба за митрополите у Призрену и Скопљу; 6) склапање српско-турске војне конвенције; 7) склапање царинског савеза између Србије и Турске, В. Ђорђевић, *Србија и Турска (Јилдиз-Фанар-Порта) 1894-1897*, Београд 1928, 2-3.

⁴ Исто, 32.

а да би избегла наметање реформи, образовала почетком 1896. државну комисију на челу са Хаки бегом, чији је задатак био да испита стање у европским вилајетима и предложи мере за његово побољшање. Била је то добра прилика да српски народ изнесе своје захтеве пред високим државним званичницима. У организацији конзулата Краљевине Србије у Приштини, Скопљу и Битољу, Срби су предавали комисији своје писане жалбе. Оне су, између осталог, садржавале и захтев да српска националност буде призната кроз нуфус тескере. Захтев је био посебно наглашен у жалбама становништва из крајева јужно од Шар планине, јер су турске власти према потреби тврдили да Срба тамо нема. Лепо примајући народне делегације, Хаки бег је понављао да им се не може изаћи у сусрет у питању нуфуза, јер закон не познаје поделу становника по националности.⁵ У Београду је у јуну исте године дошло до сусрета владара Црне Горе и Србије. Кнез Никола Петровић и краљ Александар су се сагласили да две српске државе заједничким снагама покушају да на Порти издејствују повољно решење појединих проблема од општег националног значаја. То је подразумевало и рад на нуфуском питању. Сва настојања посланика у Цариграду Владана Ђорђевића и Митра Бакића у том смислу су, међутим, остајала без успеха. Порта је у септембру 1896. доставила и званичну писмену одлуку да не може у исправама признати назив Србин.⁶ И Владан Ђорђевић и председник српске владе Стојан Новаковић су у том тренутку сматрали да је много важније издејствовати дозволу за отварање српских школа у Битољском и Солунском вилајету, него званично признање српске националности. Обојица су стрепели да би број становника Македоније који би се кроз нуфус тескере изјаснили као Срби могао да буде мањи од очекиваног или жељеног.⁷ Без обзира на то, нова влада Ђорђа Симића је у априлу 1897, користећи изузетно затегнуте грчко-турске односе, наложила Ђорђевићу да изнова енергично покрене на Порти сва спорна питања, дакле и нуфуско.⁸ Када су отпочела непријатељства између Османског царства и Грчке, султан је делимично изашао у сусрет српским захтевима. Издао је ираду којом се наређује валијама у Битољу и Солуну да допусте отварање српских школа у свим местима где молбе буду уредно поднесене, препоручио је цариградском патријарху да уклони митрополита Амвросија, Гр-

⁵ Архив Србије (=АС), Министарство иностраних дела (=МИД) – Политичко просветно одељење (=ПП), 1896, Р 241.

⁶ М. Војводић, *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*, Београд 1988, 95.

⁷ АС, Стојан Новаковић, бр. 1386, Посланик у Цариграду, В. Ђорђевић, министру иностраних дела С. Новаковићу, 23. 7/4. 8. 1896, приватно.

⁸ М. Војводић, *наведено дело*, 132; В. Ђорђевић, *наведено дело*, 259.

ка, из Скопља и, као последње, обећао је да ће бити размотрен захтев за званично признавање српске националности. Иако су друга питања убрзо била повољно решена, нуфуско је и даље остало отворено.⁹

Прошло је готово шест година пре него што је српска дипломатија изнова започела да озбиљније инсистира на уношењу одредбе „српски милет“ у нуфус тескере. Када је у фебруару 1903. године постало јасно да ће Русија и Аустро-Угарска наметнути Турској програм реформи у циљу побољшања положаја хришћана у европским вилајетима Царства, српска влада је саставила сопствени пројекат реформи у пет тачака и наложила посланику у Цариграду Сави Грујићу да настоји да оне буду уврштене у реформски програм сила. Министар спољних послова Сима Лозанић је као циљеве означио следеће: 1) Потпуна примена важећих закона у Турској који гарантују једнакост свим поданицима Царства; 2) могућност да хришћани, дакле и Срби, могу да на свом језику подносе властима сва акта; 3) могућност да хришћани буду сразмерно свом броју заступљени у органима локалне управе и жандармерије; 4) непосредно сакупљање пореза од стране општина; 5) хапшење познатих злочинаца у Старој Србији и именовање способних чиновника. У упутству Грујићу је, међутим, посебно истакнуто да реформе не би за Србе имале никаквог смисла уколико се српска националност у Турској не би званично признала кроз нуфуз тескере. Због тога је његов задатак био да ради на том признању како на Порти и у Јилдизу, тако и код амбасадора Русије и Аустро-Угарске.¹⁰ Сава Грујић је био мишљења су сви српски захтеви практично садржани у фебруарском програму реформи¹¹ који је Порта у међувремену прихватила. Поред тога, сматрао је да би било бесмислено и контрапродуктивно у том тренутку покретати питање званичног признавања српске националности, јер би се, како је казао, „у томе случају видео прави број Срба“. Њега су очигледно мориле исте стрепње као Владана Ђорђевића и Стојана Новаковића неколико година раније. Грујић је свој став образлагао чињеницама да је српска националност већ *de facto* призната, будући да се Срби властима званично обраћају као „Срби“ тражећи дозволе за отварање „српских школа“, да је у Фирмилијановом берату стајало „српски митрополит“ и да су власти недавно, поводом прокламованих реформи, званично позвале и „Србе“ да се пријаве за жандармеријску службу. Разлози Саве Грујића нису, међу-

---

⁹ М. Војводић, *наведено дело*, 138, 145, 150; В. Ђорђевић, *наведено дело*, 264, 275, 279-280, 300, 312.

¹⁰ *Дипломатска преписка Краљевине Србије. Књига прва (1. јануар 1902. – 1. јуна 1903)*, Београд 1933, бр. 289; М. Војводић, *наведено дело*, 435.

¹¹ *Балкански уговорни односи 1876-1996. I том (1876-1918)*, приредио М. Стојковић, Београд 1998, бр. 77.

тим, наишли на одобравање у Београду.¹² Српска влада је крајем априла 1903. наложила посланику у Цариграду да у контексту спровођења реформи у три европска вилајета Турске покрене нуфуско питање. Аргументација заступника министра иностраних дела Павла Денића се састојала у томе да до тада постигнути резултати српске националне политике у Турској стоје на slabим основама: школе зависе од турских власти, а митрополитска места од Цариградске патријаршије. Ако би се, пак, издејствовало званично признавање српске националности, Срби би били стављени у исту раван са Бугарима и Грцима, те би Порта убудуће на њихове захтеве морала другачије да гледа. Сем тога, Србија би добила значајно поткрепљење за правдање својих аспирација пред европским силама и, коначно, увидео би се прави број Срба у Османском царству као и простор на коме они живе. Важно је напоменути да је пре слања наведених инструкција у Цариград Денић добио сигнал од турског посланика у Београду Фети паше да ће Порта овога пута донети позитивну одлуку о званичном признавању српске нације.¹³ Акције чланова бугарских комитета у Македонији и притисак реформских сила су свакако морали да утичу на Порту да заузме изненађујуће благонаклон став према нуфуском питању. У Цариграду се чинило да ствари иду прилично глатко. Сава Грујић је током маја у неколико наврата разговарао са министром спољних послова Турске Тефик пашом о овој теми и од њега добијао уверавања да ће убрзо бити издата султанова ирада о званичном признавању српске националности. Тефик паша при томе није пропуштао да нагласи да ће та одлука бити донета пре свега у интересу саме Турске.¹⁴ Мајски преврат и Илиндански устанак су за извесно време прекинули дискусије по овом питању.

Пошто је буна у Македонији била сломљена и пошто су велике силе наметнуле Турској програм реформи из Мирцштега,¹⁵ политичке прилике у Царству у јесен 1903. су се разликовале од оних у пролеће исте године. Турска више није имала потребе да чини концесије Србији у нуфуском

¹² АС, МИД-ПП, 1903, Р/12, Посланик у Цариграду, С. Грујић, министру иностраних дела С. Лозанићу, пов. бр. 89, 20. 2/5. 3. 1903.

¹³ *Дипломатска преписка Краљевине Србије*, бр. 393; М. Војводић, *наведено дело*, 444.

¹⁴ *Дипломатска преписка Краљевине Србије*, бр. 399; АС, МИД-ПП, 1903, Н/20, Посланик у Цариграду, С. Грујић, заступнику министра иностраних дела П. Денићу, пов. бр. 566, 13/26. 5. 1903; заступник министра иностраних дела, П. Денић, посланику у Цариграду С. Грујићу, пп. бр. 1986, 17/30. 5. 1903; посланик у Цариграду, С. Грујић, заступнику министра иностраних дела П. Денићу, пп. бр. 607, 27. 5/9. 6. 1903.

¹⁵ *Балкански уговорни односи 1876-1996*, бр. 80.

питању како би тиме слабила бугарске позиције. Но, Београду је већ било дато обећање да ће српска нација бити званично призната и сада га је требало избећи. Турци су то вешто извели, користећи се фактичким постојањем два центра моћи у Цариграду – Порте и Јилдиза. Пета тачка Мирцштетског програма је предвиђала да мешовите комисије, састављене од једнаког броја муслимана и хришћана, иследе све почињене злочине током Илинданског устанка. Како су у Крушеву страдали и српски учитељи, то је у дотичну комисију у Битољском вилајету ушао један Србин, и то као званични представник српског народа. Ово именовање се у контексту нуфуског питања могло сматрати као признање српске нације; такво мишљење је владало међу српским дипломатама, а није га оспоравао ни велики везир. Међутим, мимоилазећи Порту, из Јилдиза је телеграфисано турском посланику у Београду да саопшти српској влади како је питање о признавању српске нације повољно решено и то према одлуци Порте, али да именовање Србина у састав мешовите комисије у Битољском вилајету са тим нема никакве везе и да се оно не може сматрати потврдом признања. Учињено саопштење је у Београду произвело повољан утисак. Престоничка штампа је писала о признању српског нуфуса, па је чак и краљ Петар Карађорђевић то питање споменуо у престоној беседи. У Министарству спољних послова у том тренутку нису знали да Портина одлука на коју се султан позвао заправо не постоји – она никад није била донета! Играјући двоструку игру, султан је у суштини обезвредио фактичко признање српске нације.¹⁶ Па ипак, ово читаво дипломатско замешатељство у Београду није изазвало негодовање какво се можда могло очекивати. Министар спољних послова Андра Николић је крајем новембра 1903. обавестио све дипломатске представнике у Турској да је, што се нуфуског питања тиче, сасвим довољно то што је формално и даље било на снази турско обећање да ће султан издати ираду о званичном признавању српске нације. Сасвим у складу са раније изнетим ставовима Саве Грујића, иначе тада актуелног председника владе, министар је тврдио да је српска нација *de facto* призната преко српских школа, српских митрополита и једног Србина у поменутој мешовитој комисији. Стога је налагао конзулима и посланику у Цариграду да не инсистирају да се у нуфус тескере унесе одредница „српски милет“ јер би се тиме открило слабо бројно стање Срба у Турској. Требало је да се ограниче само на формалне протесте – реда ради – у случајевима када се срп-

---

¹⁶ АС, МИД-ПП, 1903, Н/20, Конзул у Битољу, Љ. Михаиловић, министру иностраних дела А. Николићу, пп. бр. 709, 29. 9/12. 10. 1903; отправник послова у Цариграду, Ј. Христић, истом, пп. бр. 1020, 28. 9/11. 10. 1903.

ско име не би нашло у нуфус тескерама.¹⁷ У наредном периоду заиста није било суштинских помака у нуфуском питању, мада су са турске стране стизала уверавања како ће оно у најскорије време бити повољно решено. Такво стање је очигледно одговарало и Београду и Цариграду.¹⁸

Изражени дефетистички ставови српске дипломатије носили су у себи потенцијалне опасности по Српство у Турској. То се најбоље показало 1905. године, приликом спровођења пописа становништва. За разлику од ранијих пописа када је људство класификовано по припадности одређеном милету, власти су овом приликом наговестиле да ће бити извршено спорадично бележење националне припадности у пописне књиге. Појединци, међутим, не би били у могућности да слободно изразе своју националност, него је требало да се сврстају у неку од унапред припремљених категорија. Њихова структура је откривала извесне манипулативне намере. Рубрике о националној припадности нису биле исте у свим крајевима, нити су биле предвиђене за све крајеве, а варирале су чак и унутар једног санцака. У Пљеваљском и Сјеничком санцаку и казама Беране, Трговиште, Нови Пазар и Митровица, дакле на територији старог Новопазарског санцака, сви житељи је требало да се попишу као Бошњаци, са ознаком православно или муслимани. У остатку Приштинског санцака не би било предвиђено уписивање националности, него само вероисповести. Муслимански Албанци, Турци и Цигани је требало да буду пописани као муслимани, православни Срби и Цигани као православни, а католички Срби и Албанци као католици. У остатку Пећког санцака и у Призренском санцаку, без Тетовске и Гостиварске казе, сви становници би се називали искључиво Арнаути и требало је да им се само допише ознака вероисповести – муслимани, православни или католици. То је значило да би сви Срби у тим крајевима били регистровани као православни Албанци. У Скопском санцаку и у Тетовској и Гостиварској кази, дакле на простору јужно од Шар планине, сви муслимани би били пописани без назначења националне припадности, а хришћанима би се евидентирала и национална и верска припадност: Бугари егзархисти и патријаршисти, Срби патријаршисти, Грци патријаршисти, Власи патријаршисти и католици.¹⁹

¹⁷ АС, МИД-ПП, 1905, Р 540, Министар иностраних дела, А. Ђорђевић, свим конзулима у Турској и посланству у Цариграду, пп. бр. 4800, 11/24. 11. 1903. Примедба аутора: овај акт се грешком налази у цитираној фасцикли; он припада предмету наведеном у претходној напомени.

¹⁸ АС, МИД-ПП, 1903, И/24, Посланик у Цариграду, Ђ. Симић, министру иностраних дела А. Николићу, пов. бр. 1175, 17/30. 11. 1903.

¹⁹ *Австриски документи за историјата на македонски народ 1905-1906, том I*, Скопје 1977, бр. 55; АС, МИД-ПП, 1905, Р 540, Конзул у Приштини, М. Спалајко-

Протести који су против овог плана стизали из Београда остајали су без одјека. Нису од помоћи били ни апели рашко-призренског митрополита Нићифора. Када је један Србин из Сјенице упитао тамошњег нуфуз мемура зашто му у пасош уписује да је „Бошњак ортодокс“ када је он Србин, турски чиновник му је одговорио да је то наредба из Цариграда и да се Срби тако зову „само у Србији“.²⁰

Овакав начин пописивања становништва у Косовском вилајету би очигледно највише штетио српском народу. Тамо где су били најбројнији, у северном делу вилајета, Срби би административно били претворени у такозване Бошњаке или Албанце. Српска националност би по овим правилима била забележена само јужно од Шаре, где је у односу на друге била сразмерно слабо заступљена. Може се само претпоставити да је иза целог овог аранжмана стајала аустро-угарска дипломатија. Увођењем такозваних Бошњака би се с једне стране реафирмисала посебна права двојне монархије из Берлинског уговора на подручју старог Новопазарског санцака до Митровице, а с друге стране би се потврдила Калајева теза о постојању и посебности наводне бошњачке нације трију вероисповести. Елиминисањем Срба из пописних рубрика, на истом простору би биле обесмишљене било какве претензије Србије и Црне Горе. Делови Призренског и Пећког санцака у којима је требало забележити само Албанце различитих вероисповести уклапали су се у опсег наводних албанских области, искључених 1904. по аустро-угарској жељи из програма реформи жандармерије, а у будућности виђених у саставу Албаније. Источни део Приштинског санцака је остао неодређен, без спомињања националности, као што је био неодређен и у погледу реформе жандармерије.²¹

Иако ова комбинаторика не би била у супротности ни са турским интересима (такозвани Бошњаци би указивали на истоветност дела становништва Косовског вилајета са становништвом Босне и Херцеговине које су и даље биле под султановим суверенитетом, Албанци су били турски

вић, министру иностраних дела Н. Пашићу, пп. бр. 328, 28. 3/10. 4. 1905; конзул у Скопљу истом, пп. бр. 374, 7/20. 4. 1905.

²⁰ АС, МИД-ПП, 1905, Р 540, Распис митрополита Нићифора свим митрополитским намесницима, бр. 657, 3/16. 4. 1905; министар иностраних дела конзулу у Скопљу, пп. бр. 1562, 9/22. 4. 1905; протојереј Василије Церовић митрополиту Нићифору, 18/31. 5. 1905, Сјеница.

²¹ *Австриски документи за реформската акција на европските големи сили во Македонија 1903-1909*, Скопје 2002, бр. 7, 12, 27, 28, 33, 36, 52; *Германски документи за политиката на Германија и европските големи сили во Македонија (1904-1910)*, Скопје 2005, бр. 4, 12; АС, МИД-ПП, 1904, Р 93, Посланик у Цариграду, Ђ. Симић, министру иностраних дела Н. Пашићу, пп. бр. 192, 27. 3/9. 4. 1904; В. Ћоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Београд 1992, 41-42.

ослонац у Европи па би вештачко увећање њиховог броја на рачун Срба одговарало Турској, а у Скопском санџаку и Тетовској и Гостиварској кази би се створила илузија о јачој заступљености муслимана пошто би хришћани били расцепкани на различите националности), изгледа да су Турци ипак стрепели од агресивних намера Аустро-Угарске и да су због тога отезали са спровођењем пописа по наведеним начелима.²² Коначно, у септембру 1905. је било решено да се попис становништва обави као и раније, само по припадности различитим милетима.²³ Имајући у виду околности, исход је по српске интересе био задовољавајући.

Нуфуско питање са српске стране није више било покретано све до младотурске револуције. У инструкцији упућеној 28. јула 1908. конзулу у Скопљу, министар спољних послова Милован Миловановић је изнео циљеве српске политике на којима треба радити у оквиру новонасталих политичких прилика. Међу њима је било и званично признавање српске нације кроз нуфус тескере.²⁴ Међутим, пошто се ситуација у Турској убрзо искристалисала и пошто су се младотурци показали као искрени поборници уставности, Миловановић је променио мишљење. Сматрао је да треба стати на становиште да је прокламовањем равноправности свих поданика Царства формално призната српска нација у Турској. У том смислу је наложио свим дипломатским представницима у Турској да нуфуско питање као посебно и начелно више не покрећу.²⁵ Заиста, после оснивања Српске демократске лиге и избора четворице Срба за народне посланике на скупштинским изборима у јесен 1908, чинило се да је нуфуско питање заиста постало беспредметно и да је као такво заувек скинуто са дневног реда.²⁶

²² АС, МИД-ПП, 1905, Р 540, Посланик у Цариграду, Ђ. Симић, министру иностраних дела Ј. Жујовићу, пп. бр. 393, 24. 5/6. 6. 1905; исти истом, пп. бр. 452, 15/28. 6. 1905; исти истом, пп. бр. 516, 15/28. 7. 1905.

²³ Исто, Посланик у Цариграду, Ђ. Симић, министру иностраних дела Ј. Жујовићу, пп. бр. 581, 6/19. 9. 1905; *Австриски документи за историјата на македонски народ 1905-1906, том I*, бр. 60.

²⁴ Остали циљеви су били: 1) Општа амнестија за политичке кривце; 2) решење спорних питања о црквама и школама; 3) обнова односа власти са Рашко-призренском митрополијом и 4) именовање Србина на место велешко-дебарског митрополита, АС, МИД-ПП, 1908, Р 711 III, Министар иностраних дела, М. Миловановић, конзулу у Скопљу Ж. Балугџићу, лично стр. пов., 14/27. 7. 1908.

²⁵ АС, МИД-ПП, 1908, Р 711 X, Министар иностраних дела, М. Миловановић, свим конзулатима у Турској и посланству у Цариграду, пп. бр. 4438, 11/24. 8. 1908.

²⁶ *Косово и Метохија у српској историји*, Београд 1989, 273-274; *Историја српског народа VI-1*, Београд 1983, 330-339; *Програми и статуту српских политичких странака до 1918. године*, приредили В. Крстић и Р. Љушић, Београд 1991,

Ипак, оно је било изнова актуелизовано две године касније. Турски парламент је у фебруару 1910. разматрао предлог Закона о нуфус тескерама. Изнети нацрт је предвиђао да се у њима не спомиње национална припадност особе. Против тога су се побунили Јермени, Арапи и Албанци, док су се Грци и Бугари залагали за стару поделу по милетима. Због неслагања, предлог је враћен на дораду. Био је усвојен тек крајем децембра исте године. Уместо речи „милет“, у нуфус тескерама је убудуће имала да стоји реч „демат“ која значи црквена општина. Дакле, поред ознаке вере - „хришћанин“ – требало је да стоји и којој црквеној општини припада носилац нуфус тескере. Србима у Турској никада није било ирадом званично признато право да образују своје црквене општине, тако да их нови закон формално није стављао у бољи положај од онога у коме су до тада били. Истина, турски министар правде је у Сенату експлицитно изјавио да ће се у нуфус тескере уписивати патријаршијске, егзархијске, влашке и српске црквене општине, али та изјава сама по себи није била довољно чврста гаранција. Из тог разлога је посланик Србије у Цариграду Јаша Ненадовић био спреман да отвори питање званичног признања српске нације у случају да министрово обећање у пракси не буде било поштовано.²⁷

Ово је уједно и последњи спомен нуфуског питања у изворима српске провинијенције. Вероватно је да су бурни догађаји у Турској 1911. и, посебно, 1912. године утицали на то да се српска дипломатија њиме више не бави. Српски милет у Турској није био успостављен; формално и суштинско признање српском народу су донеле ослободилачке војске Краљевина Србије и Црне Горе.

405-424; АС, МИД-ПП, 1910, Р 878, Конзул у Скопљу, Ж. Балугџић, заступнику министра иностраних дела П. Велимировићу, пп. бр. 1152, 30. 10/12. 11. 1908.

²⁷ АС, МИД-ПП, 1908, Р 308, Посланик у Цариграду, Ј. Ненадовић, министру иностраних дела М. Миловановићу, пп. бр. 32, 4/17. 2. 1910; исти истом, пп. бр. 818, 14/27. 12. 1910.

Miloš JAGODIĆ

**THE “NÜFUS QUESTION“: PROBLEM OF OFFICIAL RECOGNITION OF
SERB NATIONALITY IN TURKEY 1894-1910.**

Summary

This paper deals with so called “nüfus question“, i.e. with diplomatic efforts of Serbia's Governments to secure recognition of the Serb nationality in Ottoman Empire within the millet system. Unlike Greeks or Bulgarians, Serbs in Turkey did not have separate millet in the late 19. century, for they did not possess an orthodox church of their own. In order to equalize them with formerly mentioned nationalities, various Governments of Serbia have tried from 1894 to 1910 to obtain formal recognition of their fellow nationals in Turkey. Diplomatic negotiations on that matter are described in detail. However, all the efforts eventually proved to be futile. Serbs in Turkey have remained unrecognized as millet until the liberation in Balkan wars.